

Tadeusz Dybczyński (1886-1944) – geolog, geograf, pedagog, działacz narodowyzwolenny, popularyzator Krainy Gór Świętokrzyskich - Jerzy Gągol

Tadeusz Dybczyński urodził się 12 stycznia 1886 r. w Warszawie, zginął, walcząc w powstaniu warszawskim, 13 września 1944 r.

W latach szkolnych T. Dybczyński wakacje spędzał zwykle u krewnych w Bodzentynie. Jako zamiłowany piechur i turysta poznał wtedy i pokochał Góry Świętokrzyskie. W 1904 r. odbył wędrowkę („...zawinąwszy bieliznę i zapasowe ubranie w tłomoczek, który nosić miałem w paskach przez plecy, wzięwszy na wszelki wypadek rewolwer do kieszeni, mapy topograficzne...”) od Bodzentyna przez Łysogóry, Kielce, Chęciny, Jędrzejów, Miechów, Ojców, Olkusz, Dąbrowę Górniczą do Częstochowy. Opis tej wyprawy to pierwsze publikacje Dybczyńskiego (1905, 1909).

1 / 3

W 1908 r. T. Dybczyński rozpoczął studia geologiczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Równocześnie konspirował. Był członkiem „Eleusis”, „Związku Młodzieży Polskiej Zet”, współzałożycielem „Zarzewia” (i twórcą tej nazwy). Z „Zarzewia” wystąpił jednak w jesieni 1910 r., zakładając własną organizację – „Zakon Zbawienia Polski”, której został Mistrzem. Działal też w „Polskich Drużynach Strzeleckich”.

Niepozorny, niski student, przyjaciel założyciela polskiego harcerstwa Andrzeja Małkowskiego, był - jak wspomina Stefan Mękarski („Skaut”, Londyn, nr 14, 1972) - urodzonym konspiratorem, fanatykiem i egocentrykiem, który jednak „...miał szczególny dar nawiązywania kontaktu duchowego z powierzonymi mu w konspiracji chłopcami. Przemawiał umiejętnie do ich wyobraźni narodowej, a przenikliwe jego oczy, wpatrujące się w rozmówcę spoza binokli – fascynowały młodych słuchaczy...”. Dybczyński był też - jak się zdaje - prekursorem współczesnych metod nawiązywania kontaktu z młodzieżą, grał bowiem na gitarze. Na zebraniach „Zakonu” Mistrz był nie tylko wspaniałym narratorem, lecz także akompaniował na gitarze śpiewom patriotycznych pieśni.

Aresztowany przez władze carskie został skazany na Sybir. Przebywał tam, w Tomsku i w kraju narymskim, od 1915 r., skąd go - jak pisał - „...uwolniła dopiero rewolucja obalająca carat i wkrótce sama obalona przez bolszewizm”. Spostrzeżenia z pobytu na Syberii opublikował w pracy „Kraj narymski i jego przyroda” (1924) oraz wykorzystał w powieści dla młodzieży „W poprzek Sybiru” (1928, wznowienie 1937). Po powrocie z zesłania kontynuował studia paleontologiczne na Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem Józefa Siemiradzkiego i uwieńczył je doktoratem. Przedmiotem jego badań były górnodewońskie amonity z glinianek („dołów Siekluckiego”) na terenie Kielc. Dybczyński wykreował 2 nowe rodzaje amonitów: Protornoceras i Polonoceras oraz opisał 15 nowych gatunków. Kolekcję kilkunastu tysięcy okazów badacz przekazał do zbiorów Państwowego Instytutu Geologicznego.

Krótko T. Dybczyński pracował jako asystent na Uniwersytecie Warszawskim. Następnie poświęcił się pracy pedagogicznej na prowincji. Był m.in. nauczycielem i dyrektorem gimnazjum w Stopnicy w Kieleckiem (1923-1928 r.), gimnazjum w Łasku (1931-1932 r.), w szkołach w Olkusz, Łącznej koło Kielc i Bodzentynie. Zaszczepiał młodzieży ideały harcerskie oraz miłość do ojczyzny i ojczyzny historii. Propagował krajoznawstwo i turystykę.

T. Dybczyński był autorem pierwszych przewodników turystycznych po Górach Świętokrzyskich (1912, 1919, 1924) i licznych publikacji krajoznawczych. Był także autorem tomów „Ameryka Południowa”, „Ameryka Środkowa” i zeszytu „Półwysep Bałkański” Wielkiej Geografii Powszechnej, opublikowanej w latach 1933-1939 przez wydawnictwo Trzaska, Everta i Michalskiego.

Wśród prac T. Dybczyńskiego popularyzujących geologię należy wymienić w szczególności „Skarby kopalne ziem polskich” (1920) oraz powieść „Tajemnice Łysogór” (1937). Bohaterowie jego wcześniejszej powieści „W poprzek Sybiru” odbywają tu pod kierunkiem geologa Tadeusza Tęczyńskiego (alter ego autora) geologiczną wycieczkę po Górach Świętokrzyskich (w trakcie której spotykają także zastęp wędrujących harcerzy ze Stopnicy).

Wspaniałą, popularną monografią Krainy Gór Świętokrzyskich, prezentującą przyrodę, historię i kulturę regionu, jest książka „Kraina Puszczy Jodłowej” (1939). To jakby realizacja postulatów Stefana Żeromskiego: trzeba napisać „...mądrą, pożyteczną i piękną książkę o swojej ziemi (...) od Przedborza do Opatowa i od Ilży do Stopnicy...” („Snobizm i postęp”, 1923).

T. Dybczyński był też wielkim miłośnikiem marszałka J. Piłsudskiego. Jego szkic pt. „Józef Piłsudski jako publicysta i historyk” (1934) wznowiony został w podziemnej oficynie wydawniczej w 1988 r.

Tadeusz Dybczyński był żonaty z Władysławą z domu Manterys. W powstaniu warszawskim poległy dwie jego córki: Alicja, sanitariuszka, pseudonim Ala i Zofia, łączniczka, pseudonim Zosia.

Postać Tadeusza Dybczyńskiego - geologa, geografę, krajoznawcy, pedagoga, działacza narodowowyzwoleńczego, popularyzatora Krainy Gór Świętokrzyskich - jest dziś całkiem zapomniana. Poniżej autor przedstawił bibliografię (na pewno jeszcze niekompletną) prac T. Dybczyńskiego.

BIBLIOGRAFIA PRAC TADEUSZA DYBCZYŃSKIEGO

Druki zwarte

- Z teki turysty. Opis 88-o milowej pieszej podróży po kraju. Warszawa 1909 M. Arct. 18,5 cm, s. 163 [1], fot.
- Wiadomości początkowe z paleontologii. Z rysunkami. Warszawa 1910 M. Arct. 16o, s. 156, rys. 50. Książki dla wszystkich nr 518.
- Tania podróż po kraju. Zajmujący opis pieszej podróży. Warszawa 1911 M. Arct. 19 cm, s. 163 [1], il.
- Przewodnik po Górach Świętokrzyskich (Łysogórach). Warszawa 1912 M. Arct. 18 cm, s. 120 [2], m. 1.
- Góry Świętokrzyskie. Warszawa 1919 M. Arct. 20,5 cm, s. 58, tabl. 2. Nasz Kraj nr 6.
- Skarby kopalne ziem polskich. Warszawa 1920 (1919) M. Arct. 20,5 cm, s. 63, m. 1, tabl. 2. Nasz Kraj nr 10.
- Przewodnik po Łysogórach (Ilustrowany przewodnik po Łysogórach). Warszawa 1924 (1923) Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. 17 cm, s. 229, m. 4, il. 10.
- Orlim lotem. Wspomnienia z pieszej wycieczki wakacyjnej po Łysogórach, Olkuskim, Ojcowie, Krakowie i Tatrach. Zamość 1924 Zygmunt Pomarański i spółka. 20,5 cm, s. 136.
- Wycieczka do Puław i Kazimierza. Warszawa 1926, s. 27.
- W poprzek Sybiru. Powieść podróżnicza. Warszawa-Kraków 1928 Wyd. J. Mortkowicza. 19 cm, s. 60+58+62+64+68 [10].
- Wycieczka do Buska, Stopnicy i Solca. Warszawa 1928 Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Biblioteczka Wycieczkowa nr 6.
- Józef Piłsudski jako publicysta i historyk. Szkic popularny. Warszawa 1934 Związek Rezerwistów. 22 cm, s. 143.
- Tajemnice Łysogór. Lwów 1937 PWKS. 18,5 cm, s. 181, il. 36. Okładka – Waclaw Siemiątkowski.
- W poprzek Sybiru. Powieść podróżnicza. Wydanie drugie. Lwów 1937 Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. 18,5 cm, s. 312. Ilustracje Waclawa Siemiątkowskiego.
- Wielka geografia powszechna. Ameryka Środkowa (t. 13, z. 2). Warszawa [1937] Trzaska, Evert i Michalski. 29 cm, s. 114, il.
- Wielka geografia powszechna. Ameryka Południowa (t. 14). Warszawa [1938] Trzaska Evert i Michalski. 29 cm, s. 605, m. 37, il. 438.
- Kraina Puszczy Jodłowej (Góry Świętokrzyskie). Lwów [1939] Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. 23,5 cm, s. 240, m. 9, il. 151.
- Wielka geografia powszechna. Półwysep Bałkański (t. 8, z. 3). Warszawa [1939] Trzaska, Evert i Michalski. 29 cm, s. 138, il. 353, mapy.
- Józef Piłsudski jako publicysta i historyk. Szkic popularny. Łódź 1988 Oficyna Wydawnicza. 17-18 cm, s. 5-133. [reprint z

Artykuły w czasopismach

- Z teki turysty. Naokoło Świata 4, 1905, s. 373-374, 382-385, 394-396, 407-409, 418-421, 429-432, 442-445, 449-451, 461-469, 474-476, 486-488, 502-505, 515-517, 526-528, 540-545, 560-563, 568-571, 585-587, 589-591.
- O dawnych epokach lodowcowych. Wszechświat 30, 1911, s. 97-102, bibliogr. poz. 7.
- Przyczynek do fauny górnego Dewonu Kielc. Kosmos 36, 1911, s. 465-476.
- Amonity górnego Dewonu Kielc. Wiadomość tymczasowa. Kosmos 38, 1913, s. 510-525, tabl. 2.
- Uwagi o budowie muszli amonitów. Kosmos 46, 1921, s. 582-596, tabl. 1.
- Kraj narymski i jego przyroda. Przyroda i Technika, 1924, nr 6.
- Nieznanym szlakiem. Ziemia 11, 1926, nr 11, s. 170-173, fot. 2.
- Stopnica. Ziemia 13, 1928, nr 14, s. 216-219, fot. 3.
- Gmina Wolica w powiecie stopnickim. Ziemia 14, 1929, nr 7, s. 97-99, fot. 2.
- Miasto Chmielnik w kieleckiem. Ziemia 14, 1929, nr 14, s. 236-238, fot. 3.
- Pacanów i gmina pacanowska. Ziemia 14, 1929, nr 15-16, s. 257-260, fot. 3.
- Busko kieleckie. Ziemia 16, 1931, nr 12, s. 218-220.
- Rabsztyn. Ziemia 16, 1931, nr 3, s. 50-52, fot. 2.
- Wieś Kościuszkowska Rogoźno – Zamek w Ziemi Chełmińskiej. Ziemia 16, 1931, nr 2, s. 31-35, fot. 4.
- Wspomnienie [o Aleksandrze Janowskim]. Ziemia 16, 1931, nr 23-24, s. 390-392, fot. 2.
- Łask. Ziemia 17, 1932, nr 10-12, s. 275-278, fot. 2.
- Wspomnienia z prac konspiracyjnych w latach 1908-1913. Niepodległość VIII, 1933, nr 2, 3.
- Co nazywać Górami Świętokrzyskimi. Radostowa, 1938, nr 7/8, s. 122-127.

Recenzje informacyjne (prace zrecenzowane przez T. Dybczyńskiego)

- LENCEWICZ S. - Dzieje górnej Lubrzanki (Czarnej Nidy) w czwartorzędzie. 1913. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 215.
- SOBOLEW D. - Zаметка о кieleckом i rejskom diewonie i tektonike Jewropy. 1912. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 210-212.
- SOBOLEW D. - O wierchniem neodiewonie Łagowa. 1912. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 212-213.
- SOBOLEW D. - O wierchniem neodiewonie okrestnostiej Kielc. 1911. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 213-214.
- WEDEKIND R. - Beiträge zur Kenntnis des Oberdevon am Nordrande des Rheinischen Gebirges. 1913. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 214.
- WEDEKIND R. - Die Goniatitenkalke des unteren Oberdevon von Martenberg bei Adorf. 1911. Kosmos, 1914, XXXIX, s. 214-215.

Inne

- Polskie Bogactwa Kopalne. Mapa w skali 1:1 500 000. Warszawa 1921 Min. Wyzn. Rel. i Ośw. Publ. [mapa ścienna]
- Śląsk Górny. Warszawa 1921 Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. 22 cm, s. 60 [1]. [tekst do pogadań z przezroczeniami]
- Łysogóry. Warszawa 1923 Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. 20 cm, s. 16. [tekst do pogadań z przezroczeniami]

Tekst powyższy jest przeredagowaną i uzupełnioną ilustracjami wersją streszczenia referatu pt. „Tadeusz Dybczyński (1886-1944) i bibliografia jego prac”, opublikowanego w czasopiśmie „Posiedzenia Naukowe Państwowego Instytutu Geologicznego (styczeń 2008 – grudzień 2008), t. 65, 2009: 16-18.